

Jacek Siewiora*

ANTROPOCENTRYZM I PERSONALIZM JAKO KATEGORIE RÓŻNICUJĄCE W KSZTAŁCENIU

1. Wstęp. 2. Człowiek w perspektywie antropocentryzmu. 3. Perspektywa personalizmu. 4. 5. Konsekwencje dla realizacji procesu kształcenia. 6. Zakończenie

Abstrakt

Troska o człowieka może przybrać diametralnie różne rozwiązania filozoficzne, aksjologiczne, moralne, czy pedagogiczne. Pytanie o wizję i fundamenty kształcenia zmusza niejako do poszukiwania zdrowych fundamentów, na których będzie można proces ten realizować. Jest to tym bardziej konieczne w obliczu liberalnego indywidualizmu, który prowadzi do zniszczenia fundamentów cywilizacyjnych, a więc rozbicia rodziny, ztrącenia sensu życia, niezdolności do nawiązania głębszej więzi między ludźmi i szukania wciąż nowych źródeł przyjemności. Podjęta refleksja nad fundamentami współczesnego kształcenia prowadzi do konkluzji, że najlepszym środkiem zabezpieczającym przed pustką egzystencjalną i aksjologiczną wyrosłymi na gruncie antropocentryzmu, są wskazania personalizmu sięgającego korzeniami do metafizyki. Realizm myślenia o człowieku jako całości, o jego

* Ks. dr hab., Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie, e-mail: jasiew@poczta.fm

możliwościach, ale i ograniczeniach, pozwala mądrze zaprojektować, a następnie realizować proces stawania się coraz bardziej człowiekiem.

Słowa kluczowe: Antropocentryzm, personalizm, kształcenie.

1. Wstęp

Odpowiedzialne podejście do własnego życia, do swojego miejsca na świecie i roli, jaką ma się do spełnienia wśród innych osób, skłania do podejmowania na nowo refleksji na tym, co stanowi istotę ludzkiej egzystencji. Prawda o niezwykłym darze wolności i godności przynależących osobie ludzkiej, w procesie kształcenia powinna prowadzić do odkrywania i realizowania potrzeby wzrostu osobowego, wzrostu samoświadomości oraz rozwoju krytycznego myślenia¹. Troska o kształt własnego życia i tych, którzy są nam zadani, musi owocować namysłem nad tym, w jaki sposób, w oparciu o jaką aksjologię ma być ona realizowana.

2. Człowiek w perspektywie antropocentryzmu

Od czasu Renesansu antropocentryzm stał się orientacją charakterystyczną dla filozofii, sztuki, ale także pedagogiki najpierw europejskiej, a następnie światowej. Od tego czasu obejmuje coraz więcej obszarów ludzkiej egzystencji niosąc, co oczywiste, konkretne skutki dla społeczeństw i poszczególnych jednostek. Antropocentryzm to każdy pogląd i praktyczna postawa, które uznają „człowieka za miarę wszystkich rzeczy” i stosownie do tego, odrzucają miłość do Boga, ukierunkowują człowieka na

¹ Zob. A. Sajdak, *Paradygmaty kształcenia studentów i wspierania rozwoju nauczycieli akademickich*, Kraków 2013, s. 135.

samego siebie i czynią go więźniem uzurpowanej autonomii². Jest zatem koncepcją, która wyjaśniając różne procesy i zjawiska rzeczywistości, jako punkt odniesienia przyjmuje człowieka, traktując go jako najdoskonalszy wytwór natury. W konsekwencji dla przedstawicieli antropocentryzmu człowiek jawi się, jako główna kategoria światopoglądowa, sądzą przy tym, że znajomość psychiki i twórczości człowieka, daje klucz do odkrycia i zrozumienia praw natury i społeczeństwa³. W literaturze przedmiotu wyróżnia się następujące rodzaje antropocentryzmu:

- 1) antropocentryzm teoriopoznawczy, uznający, że właściwym przedmiotem badań filozoficznych oraz jedynym źródłem wiedzy jest świadomość ludzka. Głównymi przedstawicielami tego nurtu są R. Descartes, J. Locke, G.W. Leibniz, G. Berkeley, I. Kant;
- 2) antropocentryzm ontologiczny, według którego człowiek jest jedynym przedmiotem poznania filozoficznego lub stanowi aspekt, w którym należy ujmować wszystkie zagadnienia filozoficzne (L. Feuerbach, S. Kierkegaard, F. Nietzsche). Przedstawicielem tego rodzaju antropocentryzmu jest także M. Scheler, który ujmuje człowieka jako osobowość duchową, zwracającą się ku samej sobie i transcendującą świat. Antropocentryczny charakter ma także filozofia egzystencjalistyczna, wyodrębniająca człowieka ze świata rzeczy i eksponująca go w jego jednostkowości i konkretności (M. Heidegger, J.P. Sartre);
- 3) antropocentryzm kosmologiczny, bliski poprzedniemu, według którego człowiek stanowi główną oś świata, jest jedynym bezwzględny wskaźnikiem ewolucji i nadaje sens historii (Th.H. Huxley, P. Teilhard de Chardin);

² K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały Słownik teologiczny*, Warszawa 1987, s. 14.

³ Zob. *Psychologiczna encyklopedia*, red. O. M. Stepanow, Kyiv 2006, s. 29.

- 4) antropocentryzm aksjologiczny, głoszący pogląd, że człowiek jest źródłem i miarą wszelkich wartości (L. Feuerbach, N.G. Czernyszewski);
- 5) antropocentryzm teologiczny, akcentujący niezależność człowieka od Boga, związany z ateizmem, deizmem lub panteizmem⁴.

Główną tezą antropocentryzmu jest wskazanie na podmiotowość człowieka. Bez powrotu do samego siebie nie jest możliwe absolutne wyjście z siebie, a absolutna godność i powinność czynu moralnego mają swoją podstawę w godności podmiotu⁵. I chociaż wydawać się może, że antropocentryzm jest owocem nowożytnej refleksji nad miejscem człowieka w świecie, to jego korzenie sięgają już starożytności. A. Ganowicz-Bączyk wskazuje, że w historii kultury europejskiego kręgu cywilizacyjnego można dostrzec pewien proces, który ostatecznie doprowadził do teoretycznego wyjaśnienia odrębności człowieka względem przyrody⁶. Przy czym można wyróżnić kilka kluczowych etapów tego procesu: etap kultury przedfilozoficznej, etap greckiej kultury starożytnej, etap średniowiecznej kultury chrześcijańskiej oraz etap kultury nowożytnej⁷. Tym samym proces ten pozwala dostrzec, w jaki sposób człowiek niejako „dojrzał” do tego, aby się z przyrody wyodrębnić. Przełomowym etapem inicjującym działania na rzecz rozluźniania związków człowieka z przyrodą, była tzw. rewolucja neolityczna, która polegała na rozpowszechnieniu się hodowli

⁴ Zob. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/antropocentryzm;3869980.html>, [dostęp z dn. 20.08.2018].

⁵ Zob. K. Rahner, H. Vorgrimler, *Mały Słownik teologiczny*, dz. cyt., s. 14.

⁶ A. Ganowicz-Bączyk, *Starożytne źródła antropocentryzmu*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 7(2009)2, s. 31, w: <http://seib.uksw.edu.pl/sites/default/files/Anita%20Ganowicz-B%20C4%85czyk%20Staro%20C5%BCytne%20%20C5%BAr%20C3%B3d%20%82a%20antropocentryzmu.pdf>. [dostęp z dn. 20.08.2018].

⁷ Zob. Z. Łepko, *Problem opozycji człowieka wobec przyrody*, „Seminare” 23 (2006), s. 137.

zwierząt, rolnictwa i związanego z nimi osiadłego trybu życia. W praktyce zjawiska te wpłynęły także na zmianę w postrzeganiu przez ludzi świata i zrodziły przemiany w samym społeczeństwie. Wykształcił się nowy model hierarchiczności, umożliwiający niektórym z członków warstw lepiej sytuowanych na zajęcie się tworzeniem kultury niematerialnej. Z czasem doszło do wytworzenia podstaw bardziej naukowego podejścia do świata, charakteryzującego się nowym paradygmatem w badaniu rzeczywistości. Kryteriami badań stały się prawdziwość, argumentowanie, uzasadnianie i dowodzenie, a nowa metoda polegała na prowadzeniu dyskursywnej argumentacji wiodącej do uzasadnienia określonej tezy. Zapoczątkowały ją pierwsze filozofie przyrody oraz rozwijające się intensywnie nauki matematyczne⁸. Swoiste uzupełnienie znalazły one w filozofii Sokratesa, Platona i Arystotelesa, i to tak dalece, że prądy umysłowe formujące się w starożytnej Grecji okresu klasycznego określa się niekiedy mianem „greckiego oświecenia”⁹.

Dla niniejszych rozważań istotnym jest odnotować, iż początki wyrażanego jawnie antropocentryzmu w filozofii europejskiej notuje się dopiero od Sokratesa. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że w perspektywie kultury i filozofii grecko-rzymskiej odnaleźć można idee szacunku dla wszystkich istot składających się na świat natury. Wyłania się z nich wizja rzeczywistości jako organicznej całości, gdzie każda z jej części składowych: bóg, człowiek, zwierzę, roślina, życie organiczne i to, co nieorganiczne, zajmuje właściwe sobie miejsce. Świat jest harmonijną całością, każdy element jest doskonale w ową harmonię wkomponowany, a człowiek podlega takim samym regułom, jakim podlegają wszystkie elementy świata¹⁰. Jednak dla Sokratesa czło-

⁸ Zob. A. Ganowicz-Baczyk, *Starożytne źródła antropocentryzmu*, dz. cyt., s. 32.

⁹ K. Gloy, *Das Verständnis der Natur. Erster Band. Die Geschichte des wissenschaftlichen Denkens*, München 1995, s. 73.

¹⁰ Zob. W. Tyburski, *Człowiek – środowisko przyrodnicze w świetle wybranych stanowisk filozoficznych i ekofilozoficznych*, „Paedagogia Christiana”, 2/28 (2011), s. 43.

wiek jest wartością osobową, bezwzględną. W wychowaniu nie może być więc redukowany do psychofizyczności, ale należy widzieć go całego, myślącego, działającego i chcącego poznawać prawdę. Nie można na niego oddziaływać jak na przedmioty, ale należy prowadzić z nim dialog, kierując ku prawdzie o dobru¹¹. Wielkość człowieka według Sokratesa przejawiała się i w tym, że to że źródło wszelkiej wiedzy istotnej moralnie tkwi właśnie w człowieku, a rodzina, szkoła, środowisko w procesie wychowania pełnią tylko rolę pomocniczą¹². Ciekawym przy tym jest, że antropocentryzm nie był przecież sprzeciwem Sokratesa wobec teocentryzmu, gdyż uważał on, iż „nauczanie ludzi, aby poznawali siebie i troszczyli się o siebie samych, jest najważniejszym zadaniem, które zostało mu zlecone przez Boga”¹³. Dla Sokratesa więc filozofia nie jest wiedzą o bycie jako takim i o rzeczywistości przyrodniczej, ale nade wszystko wiedzą o człowieku – indywidualnej, konkretnej osobie¹⁴. Wiedza o rzeczywistości jako takiej jest niemożliwa, nie można bowiem dowieść istnienia jakiegokolwiek ontologicznej podstawy ludzkiego poznania. Dlatego człowiek może poznawać jedynie samego siebie. Powinien to czynić, gdyż stanowi jedność z kosmosem. Zatem poznając siebie, poznaje również kosmos. Nastąpiła u Sokratesa istotna zmiana zainteresowań. Zrezygnował z dotychczasowych rozważań filozofów przyrody na temat powstania świata, zasad go konstytuujących i zagadnień materii, ruchu czy zmienności, po to aby móc skoncentrować się na problematyce moralnej, stanowiącej podstawę wiedzy, którą każdy człowiek musi zdobywać w sobie

¹¹ Zob. B. Jodłowska, *Wokół początków pedagogiki. W trosce o powrót do pedagogiki sokratejskiej*, „Polska Myśl Pedagogiczna” 2(2016)2, s. 94.

¹² Tamże, s. 96.

¹³ Tamże, s. 93. Zob. też Platon, *Obrona Sokratesa*, 29D-30A, w: Platon, *Dialogi*, t. I, Kęty 1999, s. 568-569.

¹⁴ Zob. A. Ganowicz-Bącznyk, *Starożytne źródła antropocentryzmu*, dz. cyt., s. 34.

i swoim wewnętrznym doświadczeniu sam¹⁵. Z perspektywy pedagogicznej warto zauważyć, że Sokrates kultywował przede wszystkim ludzki indywidualizm oraz rozwijanie w sobie pełnego człowieczeństwa¹⁶. Przyjęcie tej perspektywy skutkuje zawsze dualistycznymi konsekwencjami. Oto one:

- 1) w obszarze teologicznym – odrzucenie Boga i ateizm, bądź panteizm i dążenie do ubóstwienia człowieka jako takiego, albo przynajmniej niektórych osób, np. władców;
- 2) w obszarze materialnym – brak szacunku do przyrody ożywionej i nieożywionej, bądź praktykowanie działań na rzecz tejże, często kosztem zawetowania praw przynależnym ludziom;
- 3) w obszarze filozoficznym – deprecjonowanie człowieka jako osoby, redukcjonowanie go do poziomu członka partii, państwa, grupy społecznej, wytwórcy czy konsumenta, bądź przeciwnie, eksponowanie jednostki kosztem innych, ze względu na przynależność do rasy, czy wyznawanej ideologii;
- 4) w obszarze pedagogicznym – świadome odrzucenie potrzeby i możliwości realizowania procesu kształcenia, bądź zgoda na zjawisko „wyścigu szczurów”, w którym człowiek traktowany jest przedmiotowo, jako suma celów, które powinien osiągnąć nie bacząc na cenę, oraz skutki społeczne swoich działań.

Rodzi to oczywistą potrzebę poszukiwania właściwego, integralnego i realistycznego postrzegania osoby, także po to, by w bardziej dojrzały sposób realizować proces kształcenia.

¹⁵ Zob. I. Krońska, *Sokrates*, Warszawa 1989, s. 98.

¹⁶ Zob. R. Palacz, *Klasyki filozofii*, Warszawa 1987, s. 31-33.

3. Perspektywa personalizmu

W pewnym uproszczeniu można przyjąć, że pojęcie personalizmu wywodzi się z łacińskiego słowa *persona*, używanego dla określenia osoby. W XX w. pojęciem tym zaczęto określać nurt filozoficzno-społeczny, charakteryzujący się tym, że punktem odniesienia wszelkich analiz, jest ontologiczno-aksjologiczna koncepcja człowieka jako osoby, stanowiącej byt w sobie i dla siebie. B. Kiereś analizując zagadnienie personalizmu mówi nawet o swoistej modzie na personalizm, jaka zapanowała w pedagogice, przy czym zauważa, że wielość ujęć personalizmu, niekiedy ich postulatowość, często rozbieżność, wnosi z sobą dezorientację i w konsekwencji nie daje mocnych podstaw współczesnej pedagogice¹⁷.

Źródeł personalizmu można doszukiwać się w starożytności, z tego względu, że pytanie o człowieka, jego istotę, cel i sens życia przewija się w myśli filozoficznej przez wszystkie epoki rozwoju ludzkości, zarówno tej judaistycznej – biblijnej, jak i greckiej. Personalizm, który powstał na gruncie tradycji realizmu poznawczego Arystotelesa stał się bazą, na której budowali św. Augustyn, Boecjusz, Tomasz z Akwinu, E. Mounier¹⁸, R. Guardini, J. Maritain. W polskiej rzeczywistości jej przedstawicielami są m.in. K. Wojtyła/Jan Paweł II, czy M. A. Krąpiec¹⁹.

Należy mieć świadomość, że personalizm nie jest nurtem jednolitym, a jego rozmaite ujęcia różnią się w bardzo zasadniczych stwierdzeniach. Zróżnicowanie to płynie z odmiennych założeń filozoficznych i związanego z nimi odmiennego rozumienia czło-

¹⁷ B. Kiereś, *Problem personalizmu a pedagogika*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymerza Rodzin w Warszawie - Seria Pedagogiczna” 2-3(2010-2011)5-6, s. 50.

¹⁸ Oczywiście należy pamiętać, że E. Mounier postulował radykalną przebudowę społeczeństwa w duchu zreformowanego socjalizmu.

¹⁹ B. Kiereś, *Człowiek i wychowanie. Od osoby do osobowości*, Lublin 2017, s. 18.

wieka jako osoby²⁰. Dlatego też, na użytek niniejszego rozważania warto przywołać podział kierunków personalistycznych zaproponowany przez I. Deca, który wskazuje na trzy rodzaje personalizmów: 1. horyzontalny (ateistyczny), 2. wertykalny (teistyczny) - pozatomistyczny i 3. klasyczny - tomistyczny o orientacji metafizycznej²¹, i ten właśnie będę przyjmował, jako podstawę dalszej refleksji o personalizmie.

Ogromnym wkładem personalizmu w myślenie o człowieku jest zwrócenie uwagi, że osoba ludzka, będąc częścią całego kosmosu - świata materialnego, przerasta go jednocześnie swym nadprzyrodzonym odniesieniem, jest obdarzona przysługującymi jej z natury prawami i jako taka stanowi część składową wielorakich społeczności - poczynając od rodziny, a kończąc na państwie i społeczności międzynarodowej²². Inaczej mówiąc, personalizm stoi na stanowisku, że człowiek jest takim bytem, „o którym mówimy *ktos* i który przez to odróżnia się od tych wszystkich bytów, o których mówimy *coś*. Występuje istotna proporcja między strukturą bytu ludzkiego i strukturą każdego innego bytu, równie istotna jest jednak zachodząca między nimi dysproporcja. Zarówno ta proporcja, jak i dysproporcja odzwierciedlają się we wszelkich aktualizacjach właściwych temu bytowi”²³.

Bardzo celnie zauważał to już R. Ingarden wskazując, że „dzieła ludzkiej kultury duchowej nie znajdują w rzeczach materialnych nigdy oparcia tak pewnego, żeby mogły istnieć zupełnie bez pomocy działania i świadomości ludzkiej. Gdy moc duchowa człowieka słabnie lub zanika, warstwa Rzeczywistości Ludzkiej na świecie zdaje się zacierać i zanikać, a człowiek od-

²⁰ W. Granat, *Osoba ludzka. Próba definicji*, Sandomierz 1961, s. 13.

²¹ Zob. I. Dec, *Personalizm czy personalizmy?*, w: *Zadania współczesnej metafizyki*, red. A. Maryniarczyk, 3/4, Lublin 2002, s. 50.

²² F. Adamski, *Personalizm i pedagogika personalistyczna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 349.

²³ R. Buttiglione, *Mysł Karola Wojtyły*, Lublin 1996, s. 201.

krywa oryginalne oblicze Przyrody - żywiołu w świecie go otaczającym i nawet w sobie samym, i czuje się wtedy opuszczony w świecie sobie obcym i straszliwym. Popada w prawdziwą rozpacz, czując się odartym z wszelkiego sensu, który uczynił z niego -zwierzęcia - człowieka. Natura ludzka polega na nieustannym wysiłku przekraczania granic zwierzęcości tkwiącej w człowieku i wyrastania ponad nią człowieczeństwem i rolą człowieka jako twórcy wartości. Bez tej misji i bez tego wysiłku wyrastania ponad samego siebie człowiek zapada z powrotem i bez ratunku w swoją czystą zwierzęcość, która stanowi jego śmierć”²⁴. Zatem personalizm głosi, że:

- 1) każdy człowiek jest osobą;
- 2) posiada godność i wartość, przysługujące mu z natury;
- 3) osoba ludzka jest wartością najwyższą, bezwzględną i jako jedyna w świecie bytów stworzonych posiada wartość *per se*;
- 4) ma cel, jakim jest doskonalenie się w istnieniu, co znaczy, że nikt nie może być traktowany jako środek do celu innego człowieka, względnie społeczeństwa;
- 5) doskonalenie człowieka oznacza zwrócenie się ku dobru i osiąganie coraz wyższego stopnia uczestniczenia w nim, oraz przekraczanie własnych ograniczeń.

Refleksja personalistyczna nad człowiekiem tym różni się od wizji antropocentrycznej, że zmierza ku ukazaniu fenomenu ludzkiego w jego wymiarze integralnym, nieznoszącym jakiegokolwiek uprzedmiotowienia człowieka i prób jego zinstrumentalizowania. Personalizm zauważa, że będąc osobą, człowiek żyje w świecie rzeczywistych przedmiotów, jednak sam jest podmiotem, przerastającym otaczającą go rzeczywistość. Kluczowym czynnikiem wyróżniającym jest fakt, że jako osoba, człowiek jest

²⁴ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Kraków 2017, s. 22-23.

istotą rozumną i posiada wolną wolę²⁵. I w konsekwencji personalizm akcentuje, że życie osobowe człowieka współtworzą: poznanie, miłość, wolność, podmiotowość wobec praw, suwerenność oraz godność religijna. Trzy pierwsze właściwości tego życia stanowią moment wyróżniający człowieka z całego świata przyrody, a kolejne odsłaniają jego transcendencję nad społecznością²⁶.

Przez personalizm człowiek rozumiany jest „jako byt suwerenny z racji własnego aktu stworzenia, byt, który transcenduje zastany świat, ale byt potencjalizowany (życie człowieka jest dane i zadane), będący również bytem społecznym”²⁷. Ta potencjalność rozumiana jest jako świadomość tego, iż człowiek nie przychodzi na świat gotowy, a życie jest mu dane i zarazem zadane, a więc podlega ono procesowi aktualizacji na płaszczyźnie kultury. Aktualizacja to, inaczej mówiąc, dynamiczny rozwój, jaki następuje w człowieku, jednakże już na płaszczyźnie teoretycznej niesie on ze sobą konieczność rozważenia i szukania odpowiedzi na następujące zagadnienia:

- 1) w obszarze teleologii - czy wskazywać młodemu człowiekowi określony, nadprzyrodzony, czy wyłącznie ziemski sens życia i proponować mniej lub bardziej wymagające wzorce jego realizacji?;
- 2) w obszarze działaniowym - czy poprzez stawianie określonych zadań, odwoływanie się do potrzeb społeczeństwa, kształtować zainteresowania, postawy, uczyć samodyscypliny i liczenia się z oczekiwaniami i prawami innych?;
- 3) w obszarze aksjologicznym - czy preferować, jako ideał wychowania, przede wszystkim człowieka całkowicie „wy-

²⁵ Zob. G. Baczewski, *Personalistyczne podstawy nauczania Jana Pawła II*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin - Seria Pedagogiczna” 9-10 (2017-2018) 16-17, s. 91.

²⁶ B. Kiereś, *Człowiek i wychowanie. Od osoby do osobowości*, dz. cyt., s. 18.

²⁷ Tamże, s. 142.

zwolonego”, rezygnując z wartości, rygorów i wymagań tradycyjnie uznawanych za niezbędne w procesie prawidłowego wychowania, które powinno być pozostawione własnemu biegowi i realizować się w codziennych doświadczeniach wychowanka?²⁸.

Personalizm, podobnie jak antropocentrym, akcentuje fakt niepowtarzalności osoby, oraz jej prawa do wyboru własnej drogi rozwoju oraz doskonalenia osobowego. Jednak akcentowany w personalizmie szacunek dla godności i wolności wychowanka prowadzi do sprzeciwu wobec prób manipulowania treściami kształcenia i wychowania, czy jego zinstrumentalizowaniu bądź zmonopolizowaniu. Personalizm zakłada także konieczność ukierunkowania procesu kształcenia na wartości i chronienie jednostki przed treściami i sytuacjami stanowiącymi antywartości. Przy czym punktem odniesienia do wszelkich oddziaływań wychowawczych jest odpowiedź na pytanie o człowieka i jego miejsce w porządku bytów stworzonych²⁹. Realistyczna odpowiedź podawana przez personalizm podkreśla wyjątkowość osoby ludzkiej i zarazem wypływającej z tej wyjątkowości konieczność doskonalenia i samodoskonalenia. Dążenie to jest obowiązkiem moralnym osoby, wynikającym z istoty jej wnętrza, oraz jest wynikiem świadomości potrzeby dążenia do doskonałego trwania, przekraczającego barierę czasu i przestrzeni. Natomiast to świadome skierowanie ku dobru, stanowi szczególne wyzwanie i ukierunkowanie dla osoby: przez samodoskonalenie oraz upodobnianie do pełni dobra, prawdy i piękna. Zatem należy stwierdzić, iż z odpowiedzi na pytanie o miejsce i rolę człowieka

²⁸ Zob. F. Adamski, *Pedagogika chrześcijańska pedagogiką personalistyczną*, „Paedagogia Christiana”, 31 (2013) 1, s. 107, w: <http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/PCh/article/viewFile/PCh.2013.006/3307> [dostęp z dn. 22.08.2018].

²⁹ F. Adamski, *Personalizm i pedagogika personalistyczna*, dz. cyt., s. 351.

w świecie wynika cel, istota i przebieg procesów wychowawczych. Co więcej, żeby proces ten był kompletny, powinien być dziełem wielu ośrodków oddziaływania: rodziny, szkoły, Kościoła, związków i stowarzyszeń młodzieżowych, środków masowego przekazu oraz norm społeczno-prawnych³⁰. M. Krasnodębski analizując elementy filozofii człowieka wypracowanej przez św. Tomasza zwraca uwagę na fakt, iż człowiek, jako podmiot działania przekracza (transcendentuje) swoje akty poznawcze i wolitywne. Pozwala mu to, między innymi przez wychowanie i kształcenie, odkryć swoje człowieczeństwo, to kim jest, a następnie podejmować takie działania, które zgodnie z dobrem i prawdą chronią go i inne osoby. Domaga się to, co oczywiste, uwzględniania w realizacji procesu wychowania i kształcenia aretologii, dzięki której człowiek może „uporządkować” swoją naturę i zarazem ją przekroczyć, tworząc jedyną w swoim rodzaju duchową przestrzeń. Tak ujęta *paideia* obejmuje: wychowanie poznania, wychowanie miłości, wychowanie wolności, wychowanie religijne, wychowanie suwerenności i podmiotowości wobec prawa³¹.

Personalizm broni przed złym antropocentryzmem, w którym nic poza jednostką nie jest uznawane za definitywne, a ostatecznym kryterium oceny staje się „ja” i zaspokajanie jego aktualnych pragnień. Taka postawa może prowadzić do utraty obiektywizmu i szczególnej perspektywy bazującej na uznaniu zasadniczego, transcendentnego wymiaru osoby ludzkiej. W takiej relatywistycznej optyce cele kształcenia kurczą się, co skutkuje chociażby rodzeniem się pewnego skrępowania wobec kategorii dobra i zła, a realizację wolności utożsamia się z nieustającym pościgiem za chwilowymi nowinkami. Odrzucanie, pro-

³⁰ Tamże.

³¹ Zob. M. Krasnodębski, *Antropologia edukacji - wybrane aporie w świetle filozofii klasycznej*, Głogów 2018, s. 35-36.

ponowanej przez personalizm, całościowej wizji człowieka i jego historii, skutkuje coraz powszechniej przyjmowanym przekonaniem, że każde doświadczenie ma taką samą wartość, oraz niechęcią do przyznawania się do niedoskonałości i błędów³². Tymczasem prawda o człowieku każe zobaczyć w nim zalety i wady, możliwości i ograniczenia. Ten realistyczny ogląd jest najpierw podstawą procesu diagnostycznego, a następnie określania niezbędnych działań, dzięki którym proces kształcenia będzie mógł przebiegać efektywnie. Jan Paweł II mówił, że chodzi o to, „ażeby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem - o to, ażeby bardziej „był”, a nie tylko więcej „miał” - ażeby poprzez wszystko, co „ma”, co „posiada”, umiał bardziej i pełniej być człowiekiem - to znaczy, ażeby również umiał bardziej „być” nie tylko „z drugimi”, ale także i „dla drugich””³³, a już wprost z pedagogicznej perspektywy wyraził to F. Adamski wskazując, że personalistyczna wizja człowieka, pozwala uznać, iż człowiek przychodząc na świat jako niedoskonały „ma wkraczać we własne życie wewnętrzne: ma je „uprawiać”, to znaczy „kształtować człowieka w człowieku”, stawać się „coraz bardziej człowiekiem”³⁴. Takie całościowe spojrzenie na człowieka nie jest możliwe bez uznania istnienia w człowieku wymiaru wewnętrznego, duchowego.

4. Konsekwencje dla realizacji procesu kształcenia

Antropocentryzm i personalizm niosą ze sobą własne koncepcje kształcenia, rozumianego jako proces tworzenia i realizacji wizji człowieka. Założenia antropocentryzmu przenikają do my-

³² Zob. Benedykt XVI, *Poznanie prawdy*, Kraków 2018, s. 93-93.

³³ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży, Poznań 3.06.1997*, w: tenże, *V Pielgrzymka do Ojczyzny*, red. A. Szczotka, Kraków 1997, s. 114.

³⁴ F. Adamski, *Pedagogika chrześcijańska pedagogiką personalistyczną*, dz. cyt., s. 113.

ślenia o procesie rozwoju człowieka, o sferach, w których rozwój ten powinien przebiegać i wreszcie o sposobach i narzędziach jego wspierania. Skoro więc antropocentryzm patrzy na człowieka w kontekście świata przyrody, stąd też konsekwentnie kształcenie rozumiane winno być jako oddziaływanie tylko na sferę egzystencjalną i przybierać winno wymiar zdobywania wiedzy i umiejętności czyli kompetencji. Hasła encyklopedyczne idą właśnie w tym kierunku, definiując kształcenie, jako ogół czynności i procesów umożliwiających ludziom poznanie przyrody, społeczeństwa i kultury, a zarazem uczestnictwo w ich przekształcaniu, jak również możliwie wszechstronny rozwój sprawności fizycznych i umysłowych, zainteresowań i zdolności, także wyrobienie odpowiednich postaw i przekonań³⁵. Zatem kształcić to: przekazywać komuś wiedzę, umiejętności, czynić starania, aby ktoś zdobywał wiedzę, rozwijał umiejętności i dopiero gdzieś „na końcu” rozwijać cechy charakteru³⁶. Odwołując się w tym miejscu do klasyków polskiej dydaktyki należy odnotować, że dla W. Okonia „kształcenie to system działań zmierzających do tego, by uczącej się jednostce lub zbiorowi jednostek umożliwić: a) poznanie świata, jaki stworzyła natura i jaki zawdzięczamy kulturze, włącznie z nauką, sztuką i techniką; b) przygotowanie się do zmieniania świata poprzez rozwinięcie kwalifikacji fizycznych i umysłowych, zdolności i uzdolnień, zainteresowań i zamiłowań oraz potrzeb i umiejętności samokształceniowych; c) ukształtowanie indywidualnej osobowości poprzez rozwinięcie postaw twórczych oraz osobistego stosunku do wartości moralnych, społecznych, poznawczych, artystycznych i religijnych”³⁷. Natomiast Cz. Kupisiewicz określił kształcenie jako proces, który „może prowadzić przede wszystkim, a niekiedy wyłącznie, do opano-

³⁵ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ksztalcenie;3928490.html> [dostęp z dn. 27.08.2018].

³⁶ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/ksza%C5%82cenie.html> [dostęp z dn. 27.08.2018]

³⁷ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 191.

wania przez uczniów tylko określonych wiadomości i umiejętności, ale może też wpływać w sposób istotny na ich wszechstronny rozwój. (...) Ponadto celem tego procesu jest kształtowanie u uczniów określonych postaw, wdrożenie do systematycznego i samodzielnego zdobywania wiedzy, do indywidualnej oraz zespołowej działalności poznawczej, wpojenie wartościowych zasad postępowania, słowem- wszechstronny intelektualny rozwój dzieci, młodzieży i dorosłych, wielostronnie powiązany rozwojem emocjonalnym i wolicjonalnym”³⁸.

Oznacza to, że celem kształcenia jest zapoznanie z szeroko pojętą kulturą, kształtowanie indywidualnej jednostki oraz osobistych wartości przy założeniu, że jest ono nieodłącznie związane z samodoskonaleniem się człowieka i rozwojem jego umiejętności. A przecież już B. Nawroczyński określał kształcenie jako nauczanie kształcające, w którego skład wchodzi wychowanie i nauczanie³⁹.

Warto więc w tym miejscu podjąć próbę systematyzacji konsekwencji, jakie dla rozwoju i kształcenia człowieka przynoszą systemy pedagogiczne odwołujące się do antropocentryzmu i personalizmu.

Tab. 1. Konsekwencje przyjmowania antropocentrycznej bądź personalistycznej wizji człowieka w procesie kształcenia.

Przejaw	Antropocentryzm	Personalizm
Teleologia	Człowiek stanowi centrum i cel wszechświata, a wszystko w przyrodzie dzieje się ze względu na niego ⁴⁰ . Człowiek stanowi cel sam w sobie, wartość najwyższą, bezwzględną i punkt odniesienia dla wszelkich innych wartości natury i kultury ⁴¹ .	Cel człowieka ujmuje i odnosi do transcendencji, która pozwala zrozumieć konieczność działań na rzecz uzdalniania podmiotu do przejęcia kierownictwa nad procesem własnego rozwoju.

³⁸ Cz. Kupisiewicz, *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1995, s. 22.

³⁹ B. Nawroczyński, *Zasady nauczania*, Warszawa-Wrocław 1946, s. 43.

⁴⁰ Zob. <https://sjp.pwn.pl/sjp/antropocentryzm;2440560.html> [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁴¹ A. Ganowicz-Baczyk, *Antropocentryzm*, w: *Słownik bioetyki, biopolityki i ekofilozofii*, red. M. Ciszek, Warszawa 2008, s. 19.

Indywidualizm	Uwyppukla rolę jednostki, uznając ją za najwyższe dobro. W konsekwencji uznaje pierwszeństwo potrzeb jednostek przed interesami społeczeństwa państwa, oraz innych osób z jednoczesnym przyzwoleniem na utylitarystyczne traktowanie zasad i norm ⁴³ .	Stoi na stanowisku, że indywidualizm jest największą barierą w rozwoju człowieka jako osoby, gdyż skupia jednostkę na samej sobie, prowadząc ją w ten sposób do izolacji od innych osób. Indywidualizm traktuje jednostkę jak bożka, który ma nieograniczoną wolność i który walczy z innymi ludźmi po to, by osiągnąć swe egoistyczne cele. Jest też przyzwoleniem na życie kosztem innych ludzi ⁴⁴ .
Egoizm	Przyzwala na eksponowanie miłości samego siebie, podporządkowanie własnym potrzebom interesów innych ludzi, myślenie wyłącznie o sobie i swoich korzyściach.	Kładzie nacisk na kształtowanie postawy wielkoduszności i solidaryzmu, które uznają za podstawową cechę społeczeństwa wspólnotę interesów i konieczność angażowania się w pomoc jednostkom słabszym.
Moralizm	Uznaje wartości moralne za podstawowe, mogące nawet zastąpić wszystkie inne w tym także religijne. Wyraża przekonanie, że wszelkie zmiany społeczne będą możliwe do zrealizowania niejako automatycznie, gdy zmieni się myślenie i postępowanie jednostek ⁴⁵ .	Personalizm przeciwny jest moralizmowi, bo twierdzi, że nie wystarczy zmienić człowieka, by automatycznie poprawić funkcjonowanie całej społeczności, w której człowiek żyje. Nie wystarczy też zmienić warunki ekonomiczne i system społeczny, aby pojedynczy człowiek zaczął funkcjonować w dojrzały niż dotąd sposób ⁴⁶ .

⁴² J. Mółka, *W nurcie personalistycznego wychowania*, „Rocznik Wydziału Pedagogicznego” 2003, w: <https://www.januszmolka.com/w-nurcie-personalnego-wychowan> [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁴³ Zob. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/indywidualizm.html> [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁴⁴ M. Korzekwa, *Personalizm E. Mouniera a wychowanie*, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/F/FE/Mounier_pedagog.html [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁴⁵ Zob. http://www.edupedia.pl/words/index/show/493675_slownik_filozoficzny-moralizm.html [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁴⁶ M. Korzekwa, *Personalizm E. Mouniera a wychowanie*, dz. cyt.

Duchowość	Przeciwstawiana jest (o ile w ogóle jest przyjmowana) religijności, gdyż uważa się, iż ma negatywne konotacje wyprowadzane z tego, że jest ona ograniczana i kształtowana przez doktrynę. Duchowość natomiast, to osobista afirmacja transcendencji, dążenie do przeżywania doświadczeń religijnych bez łączności z instytucjami religijnymi ⁴⁷ .	Przyjmuje, że punktem wyjścia duchowości jest zrozumienie samego siebie. Duchowość to zdolność człowieka do zrozumienia samego siebie, czyli do znalezienia odpowiedzi na pytanie: kim jestem, skąd się wziąłem, dokąd zmierzam, w oparciu o jakie więzi i wartości mogę osiągnąć cel mojego życia. W konsekwencji duchowość umożliwia świadome kierowanie własnym życiem. Dojrzała duchowość prowadzi do dojrzałości w pozostałych sferach człowieczeństwa ⁴⁸ .
Wolność	Rozumie wolność, jako postawę niczym nie ograniczoną, zgodę na odrzucanie jakiegokolwiek konieczności, jako swawolę, brak jakichkolwiek zobowiązań.	Postrzega wolność nie w aspekcie „od”, a „do” - do wolności wyboru dobra, co wiąże się z ustawicznym poszukiwaniem tego, co zostało poznane i uznane jako godne naszego dążenia, ponieważ stanowi środek naszego doskonalenia osobowego ⁴⁹ .
Dobroć	Pojmowana jest w kontekście własnych potrzeb, i dlatego każdy powinien robić to, co leży w jego własnym interesie. Dobrem jest to, co w danym momencie służy człowiekowi ⁵⁰ .	W centrum swoich zainteresowań stawia przede wszystkim zagadnienie dobra oraz rozwoju osoby ludzkiej. Jest to podstawowa zasada, której winny być podporządkowane wszelkie inne indywidualne, czy partykularne dobra realizowane przez człowieka ⁵¹ .
Kompetentność	Nastawiony jest na zdobywanie sprawności, przygotowania merytorycznego, wiedzy w danej dziedzinie, umiejętności rozwiązywania problemów mających związek z konkretną profesją ⁵² .	Sprzeciwia się zdobywaniu kompetencji jedynie w obszarze zawodowym, wskazując konieczność rozwoju we wszystkich obszarach, gdyż człowiek jest istotą, która nie zna zastoju, nie jest nigdy ukończony, a życie człowieka jest rozpostarte między sobą aktualnym a sobą możliwym ⁵³ .
Wykształcenie	Redukowane jest do zdobytej wiedzy, umiejętności i sprawności umożliwiających jednostce poznanie otaczającego świata i skuteczne w nim działanie, wykonywanie określonego zawodu. Inaczej - wynik kształcenia i samokształcenia ⁵⁴ .	Personalizm kształcenie pojmuje jako proces rozwoju osobowego. W nim człowiek przekracza poziom tylko naturalnego prawa konieczności, aby osiągnąć to, co „lepszsze”, a więc otwarty jest na transcendencję ⁵⁵ .

Źródło: Opracowanie własne.

⁴⁷ Zob. <http://www.ipri.pl/duchowosc/> [dostęp z dn. 22.08.2018].

Analizując powyższe, można stwierdzić, iż personalizm opierając się na realistycznej oraz integralnej wizji człowieka, zdobywa możliwość przewycięzania wszystkich wyrosłych na gruncie zdeformowanego antropocentryzmu, a przez to jednostronnych i naiwnych systemów pedagogicznych.

5. Zakończenie

Pytanie o wizję i fundamenty kształcenia każe szukać odpowiedzi pomiędzy antropocentryzmem a personalizmem. Troska o człowieka może bowiem przybrać diametralnie różne rozwiązania filozoficzne, aksjologiczne, moralne, czy pedagogiczne. Ponieważ życie nie znosi pustki, a raz udzielone odpowiedzi na kluczowe zagadnienia, w obliczu nowych kontekstów kulturowych i politycznych, domagają się albo wierności im albo poszukiwania nowych. Każde zatem pokolenie pedagogów, nauczycieli i wychowawców szukać musi zdrowych fundamentów, na których będzie można realizować proces kształcenia, obejmujący wymiary dydaktyki i wychowania. Także współczesna literatura⁵⁶ właściwymi sobie środkami jasno wskazuje, że wyrosły z antropocentryzmu liberalny indywidualizm prowadzi do zniszczenia fundamentów cywilizacyjnych, a więc rozbicia rodziny, zatraty sensu życia, niezdolności do nawiązania głębszej więzi między

⁴⁸ Zob. M. Dziewiecki, *Duchowość, dojrzałość i wolność*, w: https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/duchowosc_dojrz_w.html [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁴⁹ Zob. F. Adamski, *Personalizm i pedagogika personalistyczna*, dz. cyt., s. 352.

⁵⁰ Zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Egoizm> [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁵¹ J. Mólka, *W nurcie personalistycznego wychowania*, dz. cyt.

⁵² Zob. <https://sjp.pl/kompetentno%C5%9B%C4%87> [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁵³ Zob. M. Nowak, *Personalistyczne wychowanie*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005, s. 353.

⁵⁴ Zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Wykszta%C5%82cenie> [dostęp z dn. 22.08.2018].

⁵⁵ Zob. M. Nowak, *Personalistyczne wychowanie*, dz. cyt., s. 353.

⁵⁶ Zob. M. Houellebecq, *Uległość*, Warszawa 2015.

ludźmi i szukania wciąż nowych źródeł przyjemności. Refleksja nad fundamentami kształcenia realizowanego współcześnie prowadzi do konkluzji, że najlepszym środkiem zabezpieczającym przed pustką egzystencjalną i aksjologiczną są wskazania personalizmu. Realizm myślenia o człowieku jako całości, o jego możliwościach, ale i ograniczeniach, będący „następstwem naturalnego ludzkiego poznania dokonywanego za pomocą wrażeń, wyobrażeń, pojęć, sądów, rozumowań i międzyosobowego komunikowania się w języku naturalnym”⁵⁷ pozwala mądrze zaprojektować, a następnie realizować proces stawania się coraz bardziej człowiekiem. Owocem odpowiedzialnie realizowanego procesu kształcenia jest osoba, która cieszy się swym istnieniem, gdyż potrafi odnaleźć niepowtarzalne miejsce we wspólnocie osób, które kierują się prawdą, dobrem i pięknem⁵⁸.

BIBLIOGRAFIA

Adamski F., *Pedagogika chrześcijańska pedagogiką personalistyczną*, „Paedagogia Christiana”, 31 (2013) 1.

Adamski F., *Personalizm i pedagogika personalistyczna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005.

Baczewski G., *Personalistyczne podstawy nauczania Jana Pawła II*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin - Seria Pedagogiczna” 9-10 (2017-2018) 16-17.

Benedykt XVI, *Poznanie prawdy*, Kraków 2018.

Buttiglione R., *Myśl Karola Wojtyły*, Lublin 1996.

Dec I., *Personalizm czy personalizmy?*, w: *Zadania współczesnej metafizyki*, red. A. Maryniarczyk, 3/4, Lublin 2002.

⁵⁷ M. A. Krapiec, *Realizm poznawczy*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk i in, t. VIII, Lublin 2007, s. 666.

⁵⁸ M. Korzekwa, *Personalizm E. Mouniera a wychowanie*, dz. cyt.

Dziewiecki M., *Duchowość, dojrzałość i wolność*, https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TS/duchowosc_dojrz_w.html [dostęp z dn. 22.08.2018].

Ganowicz-Bączyk A., *Antropocentryzm*, w: *Słownik bioetyki, biopolityki i ekofilozofii*, red. M. Ciszek, Warszawa 2008.

Ganowicz-Bączyk A., *Starożytne źródła antropocentryzmu*, „*Studia Ecologiae et Bioethicae*” 7 (2009) 2.

Gloy K., *Das Verständnis der Natur. Erster Band. Die Geschichte des wissenschaftlichen Denkens*, München 1995.

Granat W., *Osoba ludzka. Próba definicji*, Sandomierz 1961.

Houellebecq M., *Uległość*, Warszawa 2015.

Ingarden R., *Książeczka o człowieku*, Kraków 2017.

Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży, Poznań 3.06.1997*, w: tenże, *V Pielgrzymka do Ojczyzny*, red. A. Szczotka, Kraków 1997.

Jodłowska B., *Wokół początków pedagogiki. W trosce o powrót do pedagogiki sokratejskiej*, „*Polska Myśl Pedagogiczna*” 2(2016)2.

Kierész B., *Człowiek i wychowanie. Od osoby do osobowości*, Lublin 2017.

Kierész B., *Problem personalizmu a pedagogika*, „*Zeszyty Naukowe Szkoły Wyższej Przymierza Rodzin w Warszawie - Seria Pedagogiczna*” 2-3 (2010-2011) 5-6.

Korzekwa M., *Personalizm E. Mouniera a wychowanie*, https://opoka.org.pl/biblioteka/F/FE/Mounier_pedagog.html [dostęp z dn. 22.08.2018].

Krasnodębski M., *Antropologia edukacji - wybrane aporie w świetle filozofii klasycznej*, Głogów 2018.

Krąpiec M. A., *Realizm poznawczy*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, red. A. Maryniarczyk i in, t. VIII, Lublin 2007.

Krońska I., *Sokrates*, Warszawa 1989.

Kupisiewicz Cz., *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1995.

Łepko Z., *Problem opozycji człowieka wobec przyrody*, „*Seminare*” 23 (2006).

Mólka J., *W nurcie personalistycznego wychowania*, „Rocznik Wydziału Pedagogicznego” 2003, <https://www.januszmolka.com/w-nurcie-personalnego-wychowan> [dostęp z dn. 22.08.2018].

Nawroczyński B., *Zasady nauczania*, Warszawa-Wrocław 1946.

Nowak M., *Personalistyczne wychowanie*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. IV, red. T. Pilch, Warszawa 2005.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001.

Palacz R., *Klasyki filozofii*, Warszawa 1987.

Platon, *Dialogi*, t. I, Kęty 1999.

Psychologiczna encyklopedia, red. O.M. Stepanow, Kyiv 2006.

Sajdak A., *Paradygmaty kształcenia studentów i wspierania rozwoju nauczycieli akademickich*, Kraków 2013. Rahner K., Vorgrimler H., *Mały Słownik teologiczny*, Warszawa 1987.

Tyburski W., *Człowiek – środowisko przyrodnicze w świetle wybranych stanowisk filozoficznych i ekofilozoficznych*, „Paedagogia Christiana”, 2/28 (2011).

NETOFRAFIA

http://www.edupedia.pl/words/index/show/493675_sloownik_filozoficzny-moralizm.html [dostęp z dn. 22.08.2018].

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Wykszta%C5%82cenie> [dostęp z dn. 22.08.2018].

Słownik Języka Polskiego, w: <https://sjp.pwn.pl>

Encyklopedia PWN, w: <https://encyklopedia.pwn.pl>

<http://www.ipri.pl/duchowosc/> [dostęp z dn. 22.08.2018].

<https://pl.wikipedia.org/wiki/Egoizm> [dostęp z dn. 22.08.2018].

ANTHROPOCENTRISM AND PERSONALISM AS DIFFERENTIATING CATEGORIES IN EDUCATION

Summary

The care of a man could require radically different philosophical, axiological, moral or pedagogical solutions. The question concerning the idea and the foundations of education, by itself obligates one to search for a healthy foundation in order to fulfill the educational process. This is a necessity in the perspective of the rise of liberal individualism which leads to the destruction of the foundations of civilization; that is, family breakdown, loss of the meaning in life, the inability to establish deeper relationships between people and the addiction to pleasure. The reflection on the foundations of modern education leads to the conclusion that the best means of protection against the existential and axiological emptiness originating from the anthropocentrism could be provided by the personalism rooted in metaphysics. The perspective of holistic thinking concerning the human being, its abilities and limitations, allows the individual to comprehensively design and fulfill the process of the maturation in their humanity.

Keywords: anthropocentrism, personalism, education